

KIRJALLISUUTTA – LITERATURE

The problem of dating our medieval churches

Bold reinterpretations are not a normal characteristic of Finnish humanistic research. In this respect the doctoral dissertation *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku* by Markku Hiekkänen is an exception to the rule.¹ He tries to shatter – as he himself says – the Kronqvist paradigm. Has he succeeded in this? In the following I examine the dissertation from the methodological point of view, I do not review its plentiful and extensive material, but concentrate on the question of whether Dr. Hiekkänen has been successful in his redating, from the point of view of methodology and scientific theory. My basis is partly the same as when I tried in 1969/70 to open up discussion on the dating methods of medieval architecture. I did not assess even then, initially, whether the current datings were »right or wrong«, but considered whether the datings had been arrived at in a scientifically acceptable way.

Dr. Hiekkänen's work tries to demolish the existing scientific paradigm by new methodological bases. As far as methodology is concerned it must be admitted that his work is pioneering in one respect: it benefits by making full professional use of new methods of dating in the natural sciences: dendrochronology and thermoluminescence (TL). On the other hand he completely rejects radiocarbon (14C) method in determining the age of lime mortar. I am not qualified to judge the merits of 14C in dating lime mortar, but it must be said that many scientists (e.g. Åsa Ringbom and Högne Jungner) have, in my opinion, shown that Dr. Hiekkänen's viewpoint is not necessarily quite correct.

Dr. Hiekkänen's dissertation is too extensive to be reviewed here. After a short description of its contents I will concentrate on classifying his methodological approach, trying in that way to analyse the validity of his research results.

The work is logically divided into five main chapters. The introduction (1) deals critically with the research history of medieval churches. The main criticism is directed towards Iikka Kronqvist, whose ideas have been most influential in research since the 1930s. Research history of field work on the other hand has been presented in a lucid table (Appendix II). The second chapter analyses all aspects of the churches: finishes, furnishings etc., and this is highly proficient work. Nobody has gone through our medieval churches before as systematically, and nobody has studied all existing churches through a uniform set of questions. An important point also is that Dr. Hiekkänen does not study each church separately, but certain chosen elements and their combinations, vertically, e.g. he goes systematically through the shapes of the windows in all our churches, as a whole. The analysis includes excellent measuring material of uniform scale, and numerical statistics of all material in the appendix tables. This is also very fine work, from which future research will surely benefit in different ways. Through this analysis Dr. Hiekkänen is able to group elements into typologies.

Through analysis, synthesis is reached in chapter 3, where the material is collected into a typology of a new kind: our churches are arranged into three groups (A–C) according to the characteristics of their naves, when previously they had been grouped on the basis of gable ornaments into different provincial types.

All this leads us to study the methods of typology and of style history and style theory. Dr. Hiekkänen has created a new typology for our churches, but it lacks in some measure a grasp of theory of style. He uses all chosen elements as stylistic typological criteria, without questioning whether they are all elements relevant to style, whether they can be bound structurally to a particular historical style and chronological development, or are they so-called timeless form characteristics, or elements classified as style conventions, in which case they cannot be studied chronologically. Examples of this are openings with no rebate or with only one, simple niches and wall recesses, the situation of loft stairs as such, especially if their typology is heterogenic. Furthermore, does the number of different motifs in the gables form a style

¹ Markus Hiekkänen, *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A Systematic Classification and Chronology*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 101. Helsinki 1994. 409 pp.

element as such, to qualify it as a typological criterion? I am not saying that it could not be so, but the problem has not been recognised from the point of view of style theory, and a stronger, more explicit basis of style theory might have influenced the structure of this new typology.

The strong point of Dr. Hiekkänen's new typology is, however, his attempt to combine the different elements in a new way and to try to find out where these combinations can be found at the same time in different churches. But even this causes problems if the results are examined on the basis of classification theory. In classifying the naves, he regards the presence or otherwise of a round niche in the gable as one of his main criteria. On what basis has this been chosen as a criterion, when e.g. the vault system is not used as a typological criterion? Dr. Hiekkänen himself admits that the naves in group B are heterogenic. The location of loft stairs is a clearer unifying factor, but even this is not self-evident.

The problem of Dr. Hiekkänen's new classification appears finally to be that even after his thorough analysis, our churches do not seem to have a uniform enough structure for the naves to be put into three groups according to his chosen criteria. This rather too loose classification does not, in my opinion, satisfy the necessary criteria, thus this classification violates reality, and oversimplifies the factual structure of the material.

The fourth chapter deals with dating methods, through which the author reaches his dating of the church groups, thus his conclusions. Dr. Hiekkänen discusses the dating of each church in admirably thorough detail, these cannot be elaborated here. According to him the medieval churches were built in three extensive building periods. The earliest would have been at the end of the 13th century in Åland Islands (continuing to the 15th century). In the second period about 1430/40–1480/90, building was concentrated in Varsinais-Suomi and Uusimaa, and finally the last building period between 1480/90–1550/60 meant church building in Häme, Satakunta, Ostrobothnia and Karelia.

This dating is revolutionary compared with previously held ideas. How has this been reached, is it reliable, and does it invalidate previous conceptions?

Dating methods are discussed in chapter 4.2 (pp. 213–217). Dr. Hiekkänen categorically rejects the value of limited written sources as a dating criteria. Dating criteria that have been used are mentioned here: murals with engraved inscriptions, sizes of bricks and some other brick characteristics and brick bonds, medieval church furnishings and individual archaeological finds.² Dr. Hiekkänen's attitude to this material is also to categorically repudiate it.

A slightly more reflective attitude could, however, be expected here, i.e. to consider why some churches have clear focal points timewise, for example as far as ecclesiastical articles are concerned; on the other hand to consider why letters of indulgence and other written sources cannot be used in dating our churches. I agree with him that literary material has previously been used intentionally, but critical discussion of sources with a few examples would have been essential.

What is new in Dr. Hiekkänen's dating method, however, is the use of methods of natural sciences, where the author excels, with the reservation of the previously mentioned 14C.

The most important dating methods are dendrochronological analysis and TL, combining them with the new typology. I have, however, questioned the validity of the criteria of the new typology, in some respects.

Another very central argument in the author's new theory is that he rejects, partly with good reason, partly too categorically, the old idea of many different stages in building work (sequence: sacristy, wooden church, stone church, new nave, wooden gables and roof, and finally the nave vaults and stone gables with brick ornaments). In its place he offers a building process with a single designer carried out at one go (p. 248). When it was previously held that naves were built over a long period, the author offers in its place a very short building time of 2–3 summers. Examination of these arguments systematically, from one church to another, is not possible here, but I want, however, to say that the author really simplifies reality, he strives for a too categorical pattern in interpreting building history. I consider his arguments about uniform design and short building times highly controversial, but we can know nothing certain about the latter because lack of sources, and here the author creates a new fiction in place of the old one. When according to G. Boetius' traditional earlier research that speculated the building of a medieval church to take 20 years, or K. Drake who also based his dating of the Häme castle on assumed building times, Dr. Hiekkänen brings a new fiction in their place. Though a few examples of short building times exist in the 17th century, this cannot be generalised for medieval times, at least not without evidence that design and building practice with all it involved were no different in the 17th century to medieval times (p. 249). The matter

² I must mention that the author in explaining the present dating criteria uses the criticism against dating methods that I made in 1970. He, however, only mentions my criticism concerning brick dimensions, though the whole chapter is based, in many ways, on the article mentioned.

could have been pragmatically speculated for example by finding out how long a present day contractor would calculate building for example one square metre of 80 cm thick stone wall. The time taken for quarrying and transporting the stone should not be forgotten.

In any case the building of a stone church is such a complex process, that all sorts of speculations about their building times are irrelevant without literary source information. We must differentiate what we want to know of the past and what we can find out on the basis of sources available or observations of the past.

The question of historical context is another methodological problem of Dr. Hiekkänen's work. As a rule he rejects the validity of literary sources, and at least in one case he violates them. This concerns the Naantali church, which I have dated somewhere between 1443–1464. This is based on literary sources, which show when building work began and when the church was consecrated. But this does not fit Dr. Hiekkänen's scheme, so he interprets the situation to mean the monastery's consecration. Thus he ignores the aspect of source criticism: according to the rules of a monastery its church had to be completed before the monastery was consecrated. Funds donated by Maunu Tavast for the building work belong to similar problems of source criticism, these the author does not mention at all. Other similar examples of using sources a little forcibly or rejecting them without discussion can be shown.

The main problem disregarded in Dr. Hiekkänen's series of arguments is, however, lack of an historical frame of reference. Would the building of stone churches really have started only in the second quarter of 15th century in Finland, when we already had stone castles, and when stone churches were built everywhere else round the Baltic Sea, or should all this area's church architecture be redated? Furthermore, though *ex silentio* conclusions are doubtful, the question must be asked: how was it possible that a so massive and purposeful church building period could have been undertaken, for which no literary sources survive? After all, had it been so, what ecclesiastical reason would have been the motive for this operation, and where would the resources for all this have come from, – for instance masterbuilders, and their assistants, and so on?

One other question: what was ecclesiastical life like prior to the period of stone churches? Was it that we only had wooden churches where some archaeological evidence has been found, or would it be that the Kronqvist paradigm of a sacristy – wooden church was in fact more common than Dr. Hiekkänen likes to admit? He does not address these questions. This would, however, have been necessary considering the historical context of our church architecture.

One last methodological question: Dr. Hiekkänen tries to demolish the paradigm, to »falsify» the prevailing opinion of the dating of medieval churches. This happens, however, only by bringing out new ideas on the subject. The old interpretations, in my opinion, should at least have been shown to be incorrect, at least in some respects, not only categorically stated as such.

My reactions to Dr. Hiekkänen's new datings have been somewhat critical, and I have tried to show that he has not reached them, in all respects, in a methodological scientific-theoretical manner. He has rejected one paradigm, but created another based on slightly similar unconscious methodological errors as the previous research he criticises.

What should we conclude from all this? I regard the work with great respect. The author has shed completely new light on dating methods of medieval architecture. He has gone through all our ecclesiastical material more logically than anyone else before him, he has presented the material highly systematically, easily available for future research. In some cases he has certainly been successful in his dating, and he has succeeded in dissolving the paradigm, or somewhat falsifying it, at least. He has acted boldly, and should not be »punished» for his new interpretation, though it might not be acceptable in every respect, because by so doing science will never dare to bring forth bold but seriously thought out interpretations. This lack of courage has perhaps rather too much characterised Finnish humanistic research. In spite of my criticism, which of course in some part could be rebutted, I think Dr. Hiekkänen's work is extremely valuable.

The author's work is also a fruitful basis on which to continue discussion, to rectify and redefine our ideas of the dating of our medieval churches. This is absolutely necessary, because at the moment confusion prevails in the field: who should one believe or who not? The researchers of the medieval era have an obligation to continue the discussion and to try to reach a synthesis of some sort. In practical work, for example, in the restoration of our churches or in exhibitions and so on, we cannot circulate two different dating paradigms side by side, neither can we be silent about the alternative.

Henrik Lilius

Muuttuva maisema

Ihmisen maisema. Kirjoituksia yhteisön ja ympäristön muutoksesta Lounais-Suomen rannikolla. Toim. Aino Nissinaho. Projektin Muuttuva miljö – muuttuva yhteisö julkaisuja. Turku 1995. 179 s. ISBN 951-29-0529-9.

Teos on omistettu Suomen ja Varsinais-Suomen esihistoriallisen menneisyyden suurelle harrastajalle, koti-seutuneuvos Mauno Wanhalinnalle sekä rouva Ester Wanhalinnalle ja päivätty ensin mainitun 90-vuotispäiväksi 2. elokuuta 1995. Esipuheessa Unto Salo selvittää niitä ansioita, mm. Vanhalinnan kartanon lahjoittamista Turun yliopistolle vuonna 1956, joiden perusteella Mauno Wanhalinnaa on haluttu muistaa hänelle omistetulla kirjalla.

Tutkimusprojektin *Muuttuva miljö – muuttuva yhteisö, Miljö i förändring – samhälle i förändring* osallistuu tutkijoita Turun yliopistosta, Åbo Akademista ja Joensuun yliopistosta. Tutkimuskohteena ovat mm. asutuksen ja ympäristön keskinäiset riippuvuus- ja vaikutussuhteet Aurajoelta Laitilaan ulottuvalla alueella vuoden 500 eKr. tienoilta nykyaikaan. Nyt käsiteltävä teos koostuu projektin piirissä toimivien tutkijoiden kirjoituksista, joiden yhteinen tekijä on niiden liittyminen Lounais-Suomen menneisyyteen.

Artikkelissa ”Aurajokilaakson pronssikautinen asutus. Tietoja, tulkintoja, kysymyksiä”, *Unto Salo* määrittelee tehtäväkentän seuraavasti: Muuttuva miljö -tutkimuksen tarkoitus on aikaisempaa ponnekkammin etsiä vastauksia kysymyksiin kuten mistä lounaisrannikon asutuksen poikkeuksellinen jatkuvuus johtui ja miten se on ymmärrettävissä? Millainen oli Aurajokilaakson pronssi- ja rautakautinen asutushistoria? Keitä olivat asukkaat ennen rautakautta, keitä rautakaudella? Milloin ja minne syntyivät talot ja kylät? Muodostiko Aurajokilaakso ja rautakaudella muinaispitäjän vai onko pitäjälaitos syntynyt vasta seurakuntien organisoitumisen myötä?

Vastauksia esittämiinsä kysymyksiin Salo antaa kivikautisesta kulttuurikehityksestä alkaen. Ensimmäinen lounaisuomalaisuuden ilmentymä on suomusjärvenkulttuurista ja varhaiskampakeramiikasta kehittynyt ns. Jäkärän ryhmä. Se sulautui myöhemmin kampakeraamiseen kulttuuriin. Uutta aineistoa toi noin 2500 eKr. alkaen vasarakirveskulttuuri, joka sekun sulautui kampakeraamiseen kulttuuriin. Yhteenliittymä tunnetaan Kiukaisten kulttuurina, jonka piiristä ovat maamme vanhimmat maanviljelykseen liittyvät löydöt.

Kiukaisten kulttuurilla oli yhteyksiä Ruotsiin. Toisen vuosituhannen puolenvälin aikoihin tänne tuli kantagermaaneja. Heidän tuomansa rauniohauaus tuli myös Aurajoen piirissä tunnetuksi. Se ei kuitenkaan juurtunut sinne pysyvästi. On jopa ilmeistä, että alueen asukkaat torjuivat tulokkaita, toisin kuin esim. Perniössä ja Laitilassa, joissa on enemmän kiviröykkiöhautoja. Ilmeisesti Aurajoen rantamalla oli asutusta yhtäjaksoisesti roomalaisajalle, vaikka esiroomalaisen ajan niukat löydöt valaisevatkin heikosti tuon ajanjakson kulttuuria.

Vanhemmalla roomalaisajalla (50–200) Lounais-Suomen kalmistoissa on voimakkaan skandinaavisen vaikutuksen merkkejä. Aurajokilaaksossa se näkyy Maarian Kärämäen kalmiston mukaan nimensä saaneina Kärämäen tyypin kalmistoina. Hautakaluston perusteella miehet olivat tulokkaita, naiset alkuasukkaita. Hautatyyppin vastineet ovat lähinnä Itä-Göötanmaalla ja Keski-Ruotisissa, mistä maahanmuuttajat ilmeisesti olivat lähtöisin.

Tulokkaiden sulautuminen alkuväestöön tapahtui pitkän ajanjakson kuluessa. Se alkoi ilmeisesti Maarian Saramäessä jo nuoremmalla roomalaisajalla, sillä siellä loppuivat silloin Kärämäentyypin haudat kun muualla Aurajokilaaksossa ne jäivät pois viimeistään 500-luvun lopulla, jolloin haudattiin polttokenttäkalmistoihin.

Skandinaavisuus näkyy myös siten, että esim. Kärämäen kalmistossa ruotsalaistyyppisten esineiden osuus on suurin. Myös paikannimisessä Salo näkee mahdollista samanaikaista skandinaavista vaikutusta, esimerkkinä mm. nimi Aurajoki.

Aurajokilaaksossa on pääasiassa kansainvaellusajalla Kärämäentyypin kalmistojen kanssa samanaikaisesti lyhyen aikaa rauniohautoja, joista nuorimmat ajoittuvat 500-luvun alkupuolelle. Tulokkaat olivat jostain rauniohauta-alueelta, ehkä Etelä-Pohjanmaalta tai Uskelasta, muuttaneita uudisasukkaita.

Rauniohautausta Salo pitää kalmistollisen hautausperiodin alkuna ja luonnehtii sitä Kuralan, Ravattulan, Littoisten, Loukinaisten ja Pettisten kylien rautakautisen asutuksen alkusoitoksi. Kansainvaellusajalla Aurajokilaakson varren asutus saavutti lähes myöhäisrautakautisen ulottuvuutensa. Sen äärimmäisiä asutus-asteita olivat sekä Kurala että Ravattula Kaarinassa ja Merola Liedossa.

Merovingiaikana (550–800) Aurajoen vanhalle kalmistoalueelle perustettiin uusia kalmistoja. Ne olivat polttokenttiä, joihin haudattiin vielä viikinkiajalla (800–1050). Viikinkiaikana vanha kalmistoalue laajeni Kaarinan Nummen seudulle.

Tekijä esittää kysymyksen, miksi Kaarinan Nummesta alaspäin ei ole kalmistoja, ja myös vastaa siihen. Hän pitää ilmeisenä, että Aurajoen rantojen Turun kukkulat laskeutuvat jokeen niin jyrkästi, ettei joen eli silloisen merenlahden väliin jäänyt asumiskelpoista vyöhykettä. Asutuksen loppuminen yläjuoksulla Nau-

telaan, josta ylöspäin olisi ollut sopivia peltomaita selitty siten, että Kukkarkoski oli silloin ensimmäinen kulkukelvoton koski. Sen yläpuolelle ei voitu mennä asumaan, koska meren ravintovaroja tarvittiin edelleen ja kalaan piti päästä omilla veneillä. Asutuksen loppuminen Kukkarkoskelle voi johtua myös siitä, että sen yläpuoliset yöldia- ja ancylossavikot olivat liian raskaita viljellä rautakautisin työmenetelmin, kun taas liitorinasavikot olivat siihen sopivia.

Todettakoon vielä, että samanlaisia jokivarsiasutusnauhoja on muuallakin Muuttuva yhteisö -tutkimusprojektin alueella. Työhypoteesiin kuuluu otaksuma, että asutuksen säilyminen Varsinais-Suomen rannikkovyöhykkeessä koko rautakauden ajan johtui olennaisesti viljelyn ja meripyyntiin yhteisestä ravinnon tuotosta.

Seuraavana Salo pohtii esihistoriallisen ja keskiaikaisen asutuksen suhdetta. Viimeistään 1200-luvun alussa oli Suomalaisen oikeuden kyliä ja yksittäistaloja satakunta. Se oli nelin- tai viisinkertainen luku tunnettujen esihistoriallisten kylien määrään. Näin siitäkkin huolimatta, että tutkimuksen tietoon tulee jatkuvasti uusia löytöjä sellaisista kylistä, joista kalmistoja ei ole tunnettu aikaisemmin tai että on perusteltua olettaa joidenkin pakanallisten kalmistojen jääneen uudemman asutuksen jalkoihin.

Rautakaudella väestön määrä pysyi lähes samana. Kylien lisääntymisen syinä Salo pitää valtavaa keskiaikaista väestönkasvua, joka hänen mielestään johtuu mm. maanviljelysmenetelmien kehittymisestä, ja erityisesti kristinuskon vaikutusta (mm. vastasyntyneiden heitteillejätön kieltäminen) vanhoihin totuttuihin tapoihin. Väestönkasvusta johtui lisääntynyt paine uudisasutukseen.

Kalmistojen perusteella Salo sijoittaa Aurajokivarteen parisenkymmentä rautakautista taloa. Ne perustettiin enimmäkseen vanhemmalla roomalaisajalla; kansainvaellusajalla ja varsinkin merovingialjalta lähtien kalmistot osoittavat asutuksen jatkuvuutta rautakauden loppuun.

Koska polttokenttäkalmistolöytöjen perusteella ei voida päätellä hautausten lukua, eivät kalmistot myöskään kerro niihin haudatun yhteisön kokoa. Silti on jokseenkin varmaa, että se on ollut suku eli taloa kulloinkin asuneen suvun jäsenet, sillä samanaikaisia kalmistoja on yhdessä kylässä kaksi tai useampiakin. Päätelmä edellyttää, että kylä on säilyttänyt rautakautisen alueensa lähes muuttumattomana.

Kyläkehitys hahmottuu siitä alusta, että jos kehittyvä viljely ja laajeneva raivaus loivat edellytykset kahden lähekkäisen talon olemassaololle, kantatalo jakautui. Uudistalot saattoivat aluksi kuulua kantatalon kanssa samaan kylään, mutta myöhemmin irtautua omaksi kyläksi.

Tältä pohjalta Salo arvioi Aurajokivarren yksittäisten kylien vaiheita todeten, että arkeologiset tiedot ja historialliset näkökulmat eivät aina muodosta saumatonta asutuskuvaa. Se johtuu varmasti osaksi arkeologisen aineiston puutteellisuudesta, mutta virhelähteitä lienee myös historiallisesta aineistosta tehdyillä, rautakauteen ulottuvilla asutuspäätelmissä.

Hiisi-, moisio- ja kärjä-nimisten paikkojen seulonnan jälkeen päädytään yleistyksen, että Länsi-Suomen pitäjälaitos on kirkkopitäjää vanhempaa juurta.

Liedon Vanhalinnan varustamisen 500-luvulla, vaikka suoria todisteita on vaikea esittää, on täytynyt olla usean talon yhteisyritys. Linnan ylläpito edellytti myös yhteistoimintaa, joka johti pitäjäorganisaation syntymiseen tai edisti sitä. Salo pitää ilmeisenä että Vanhalinna tuskin rakennettiin vain Liedon, vaan koko Aurajokilaakson turvapaikaksi. Näin päädytään noin 20 talon muodostamaan muinaispitäjään. Se lienee muuttunut 1200 tienoilla kirkkopitäjäksi, joka jakautui kahtia kun Aurajoen suuhun perustettiin 1200-luvun lopussa Turun kaupunki. Alempaa pitäjää nimitettiin ensin Nummeksi, sitten kirkkonsa pyhimyksen mukaan Kaarinaksi. Ylempi sai nimen Lieto, ehkä uuden kirkkonsa sijaintipaikan mukaan.

Ulla Heimon artikkeli »Ympäristökö historiallisen kehityksen selittäjä?» selvittelee ympäristön osuutta historiallisessa tutkimuksessa. Esimerkkinsä hän on valinnut sekä kirjallisuudesta että tutkimusprojekteista, joissa ympäristö on otettu huomioon tai ainakin se on ollut tarkoitus ottaa mukaan yhtenä kehityksen vaikuttavana tekijänä. Hyvistä yrityksistä huolimatta »luonnollinen näkökohta» on jäänyt vanhojen katsantokantojen varjoon.

Artikkelissaan »Ihmisen ja luonnon vuorovaikutus autioitumisen taustalla» *Timo Harju* antaa havaintoesimerkin ympäristötekijöiden huomioimisesta historiallisessa tutkimuksessa. Hän muistuttaa, että pohjoismaisessa autioitumistutkimuksessa maantieteellisten muuttujien huomioiminen ei tuonut paljonkaan uutta historiallisen näkökulman mukaisiin tuloksiin. Uusi näkökulma voisi olla ympäristöhistoria yhdistettynä tiedeidenvälisyyteen ja tietotekniikan kehitykseen. Historian lähteitä on helppo yhdistää luonnontieteelliseen tietoon. Lisäksi projektissa »Muuttuva miljöö – muuttuva yhteisö» eri tieteenalojen osaaminen on paljolti keskittynyt samalle yliopistonmälle.

Harju johdattelee lukijansa oivaltamaan, että ympäristöhistoriallisen lähtökohdan nimissä haetaan vastausta kysymykseen: kumman maksukyky meni, kummanko resurssit loppuivat – ympäristön vai sen käyttäjän?

Kari Alifrostin teemana on »Valtauksesta verolukuun». Se selvittelee maankäytön ja -omistuksen oikeuteen liittyvien käytäntöjen ja lakien historiaa.

Mika Kalliainen käsittelee artikkelissaan »Kaupunki ja maaseutu keskiajalla – alueellinen vuorovaikutus tutkimusongelmana» keskiajan yhtä uutta instituutiota eli kaupunkilaitosta. Tarkasteltavana on kaupungin ja

maaseudun taloudelliset suhteet, maanomistus ja muuttoliike. Niitä tutkitaan Turun ja Varsinais-Suomen maaseudun kannalta, koska sieltä on säilynyt enemmän lähteitä kuin muualta Suomesta. Tekijällä on myös ehdotelmia aiheen tarkastelun uudenlaisiin näkökulmiin. Hän uskoo, että vuorovaikutuksen kokonaisvaltaisen tutkimus toisi varmasti paljon uutta tietoa kaupunkien merkityksestä keskiajan yhteiskunnassa.

Raija Alitalon kirjoituksen otsikko on »Maiseman monet mäet – mäki appellatiivina ja paikannimien perusosana.» Tavalliselle suomalaiselle sanalle mäki löytyy murteissa useampia merkityksiä, kuten 1) maankohouma, 2) pihä, 3) ulkona, ulos, pakoon, 4) taloryhmä, 5) joutilas kenttä, keto, 6) maa, ranta ja 7) sora tai muu maa-aines. Paikannimen perusosana mäki on monipuolisesti käytetty ja sanalle löytyy myös metaforista käyttöä, jolloin merkitys on muuttunut abstraktisemmaksi – mennä-verbiin liitettynä yleensä jonkinlaista epäonnistumista kuvaavaksi.

Nils Huldén käsittelee laajasti suomalaista, Lounais-Suomeen rajoittunutta vetohärkäkulttuuria esihistorian hämärästä viime vuosisadan vaihteeseen artikkelissaan »Vetohärkä – työjuhta joka katosi». Tutkimuksessa selvitetään myös kuvan vuosisadan parin ensimmäisen vuosikymmenen kuluessa hävinneen vetohärkäkulttuurin levinneisyys ja historiaa Itämeren piirissä ja pohjoismaissa.

»Muuttuva ympäristö – muuttuva yhteisö» -projektin puiteissa Åbo Akademin kansatieteen laitos on läpikäynyt ja puhtaaksikirjoittanut yli 300 perunkirjaa Turun seudulta ja Ahvenanmaalta. Tarkoitus on ollut selvittää tarjoavatko perunkirjat mahdollisuuden tutkia kvantitatiivisin menetelmin mantereelta ulkoisaaristoon vaihtelevan ympäristön materiaalisia elinehtoja. Osa analysoiduista perunkirjoista on peräisin niin kutsutulta härkäalueelta (Mynämäki, Karjalan kylä mukaanluettuna, Lemu, Masku, Askainen, Mietoinen). Vanhin perunkirja on vuodelta 1711, nuorimmat vuodelta 1885, josta lähtien perunkirjat puuttuvat 1920-luvulle asti.

Perunkirjoista selvitetiin mm. härkien lukumäärä ja härillä käytetyt työkalut, 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa on mainittu myös härkien nimet. Monissa perunkirjoissa on mainittu myös härkien ja hevosten arvot, joista tekijä on laatinut diagrammin. Härkien ja hevosten lukumäärävertailu viittaa vetohärkäkulttuurin häviämisen olleen käynnissä jo 1880-luvulla.

Artikkelissa »Ihminen, järviruoko ja kulttuurimaisema» *Nils Stora* selvittää järviruoko on monipuolista käyttöä sekä ruovikoiden käyttöoikeuksia ja omistussuhteita. Artikkelin johdattelee oivaltamaan ihmisen muuttuneen suhtautumisen järviruokoon nykyajan muuttuneessa, pohjimmiltaan useimmille ihmisille näkyvässä kulttuurimaisemassa.

Leena Lehtomaan artikkeli »Mihin katosivat noidanlukot ja ketokatkerot? Varsinaissuomalaisten niittyjen ja hakamaiden ekologiaa» käsittelee kulttuurimaiden kehitystä ja kasvillisuutta sekä niittyjä maatalouden perustana. Kirjoituksessa selvitetään niittykasviston käyttäytymistä erilaisissa olosuhteissa sekä ihmisen osuutta niittyjen käyttäjänä, hävittäjänä ja suojelijana.

Marjut Rajasilta toteaa artikkelissa »Silakan lisääntyminen ja kalastuksen strategia» silakan valtavan merkityksen kalastukselle. Ohnan sen osuus 90% maamme merialueen kokonaiskalansaaliista. Silakanpyynnillä on varmasti ollut vaikutuksensa varsinaissuomalaiseen asutushistoriaan. Muun kalastuksen ohella silakanpyynti on vaikuttanut siihen, että lounaisessa saaristossa ei juurikaan esiintynyt nälkävuosia. Huonoina satokausina kalastuksella korvattiin se, mikä viljan ja muiden kasvien viljelyksessä menetettiin. Artikkelin pääasiallinen sisältö keskittyy silakan ekologiaa, liikkumista, kulkureittejä, kutupaikkoja ja käyttäytymistä selvittelyiden tutkimustulosten esittelyyn.

Risto Lemmetyinen, Erkki Haukioja ja Mirja Pirkkola pohtivat artikkelissa »Kaksosten syntyvyys Suomen rannikkoympäristössä 1700- ja 1800-luvulla» kaksosten syntyvyyteen vaikuttavia ulkoisia ja perinnöllisiä tekijöitä sekä suorittavat vertailuja eri alueiden välillä.

*

Artikkelien aiheiden monitahoisuudesta huolimatta on Unto Salon kokonaisvaltaisen artikkelin ja muiden artikkelien vastakkainasettelussa aineksia, jotka asiallisesti sellaisenaan tai käsittelemetodiensa kautta antavat, jos eivät lisätietoja, niin ainakin ajattelemisen aihetta. Ne ovat poikkitieteellisiä näkökulmia, joiden selvittelyyn tutkijoilla on »samalla yliopistomäellä» suhteellisen helppoa saada apua ja tukea.

Muuttuva miljö – muuttuva yhteisö -teeman mukaisesti kirjoituksissa tulee esiin Aurajokilaakson ja siihen liittyvän rannikon erikoispiirteitä. Alueen asutuksellisia paikallisia ominaisuuksia unohtamatta ääripään esimerkkeinä mainittakoon vaikkapa, että suurimmat kaksosfrekvenssit 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa olivat korkeimmat rannikolla yleensä ja erityisesti Ahvenanmaalla ja Turun saaristossa. Se on myös vetohärkäkulttuurin ydinaluetta, jossa silakanpyynnillä on pitkät perinteet. Tutkimusprojektin perustajilla on ilmeisesti ollut tietojia ja visioita havaita ja löytää keskenään erilaisista asioista Aurajokilaakson miljööseen, yhteisön kehitykseen ja muutoksiin vaikuttavia yhteisiä nimittäjiä. Käsillä oleva teos antaa uskoa Muuttuva miljö – muuttuva yhteisö -projektin suurisuuntaisten tavoitteiden onnistumiselle.

Lauri Pohjakallio